

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

**Výukový materiál zpracován v rámci projektu
EU peníze středním školám**

Vybrané kapitoly z moderních dějin

Martin Rostek

Registrační číslo projektu: CZ.1.07/1.5.00/34. 0418

Číslo klíčové aktivity: III/2

Název klíčové aktivity: Inovace a zkvalitnění výuky prostřednictvím ICT

Číslo materiálu: VY_32_INOVACE_338-339

Datum: 1. 9. 2012

Vzdělávací oblast:	Člověk a společnost
Tematická oblast:	Moderní doba II – soudobé dějiny
Předmět:	dějepis
Třída:	V.A
Výstižný popis způsobu využití, případně metodické pokyny:	Jedná se o dva samostatné pracovní listy vztahující se k dějinám Východního bloku. Každý list se skládá z textu a úkolů, které mají studenti vypracovat.
Klíčová slova:	Stalin, Chruščov, normalizace
Druh učebního materiálu:	Pracovní list

Autorem materiálu a všech jeho částí, není-li uvedeno jinak, je Mgr. Martin Rostek

Obsah

1. Československo v letech 1969 až 1989	4
1.1 Otázky a úkoly.....	4
2. Projev N. S. Chruščova na XX. sjezdu KSSS o kultu osobnosti J. V. Stalina	5
2.1 Otázky a úkoly.....	7
3. Správné odpovědi	8
3.1 Československo 1969 až 1989.....	8
3.2 Projev N. S. Chruščova na XX. sjezdu KSSS o kultu osobnosti J. V. Stalina	8

1. Československo v letech 1969 až 1989

Pro celé období od roku 1969 do roku 1989 se vžilo označení normalizace. Normalizovat znamenalo odstranit většinu reformy a uklidnit obyvatelstvo, aby se smířilo se situací, která postupně nastala po srpnu 1968. Jedinou reformou, která zůstala zachována, byla federalizace státu. Federace ale v podstatě nefungovala, protože hlavní slovo měla na federální úrovni i v obou republikách KSČ. Na druhou stranu na Slovensku byl z řady důvodů průběh normalizace trochu mírnější než v českých zemích.

V průběhu roku 1969 byl donucen ze své funkce odstoupit A. Dubček a do čela KSČ zvolen Gustáv Husák (v roce 1975 se stal prezidentem). Zároveň byly zahájeny čistky ve stranických a státních orgánech, ale i společenských organizacích. Řada členů KSČ byla ze strany vyloučena pro své příliš proreformní postoje, anebo proto, že odmítli souhlasit se vstupem vojsk. Za to pak byli po celou normalizaci různě diskriminováni. Na podzim 1970 přijala KSČ dokument s názvem Poučení z krizového vývoje, který podával oficiálně jediné přípustné vysvětlení událostí roku 1968 a vyjadřoval souhlas se vstupem vojsk.

Další kategorií lidí, na kterou se režim zaměřil, byli tzv. disidenti. Nejednalo se o jedolitou skupinu, ale o řadu různých menších skupinek i jednotlivců, často velmi odlišných názorů. Jediné, co je ve skutečnosti spojovalo, byl odpor vůči režimu, který dávali více či méně otevřeně najevo. Disidenti byli režimem nejvíce pronásledováni, někteří skončili i ve vězení. Do disidentského hnutí patřili například reformní komunisté, kteří byli po roce 1968 vyloučeni z KSČ, kulturní underground – hlavně hudebníci, nekomunističtí intelektuálové (liberálové nebo konzervativně a nábožensky orientovaní lidé). Většinu disidentských skupin pak spojila tzv. Charta 77 (veřejný dopis nejvyšším představitelům strany a státu, aby režim v praxi dodržoval občanská a lidská práva, tedy závazky Helsinské konference). Charta 77 byla uveřejněna v lednu 1977 s podpisy 243 signatářů a během 10 let ji podepsalo dalších 700 lidí. Charta 77 tak postupně přerostla z jednoho dopisu a petice v disidentské sdružení, které vykonávalo celou řadu opozičních aktivit.

Většina neangažované veřejnosti (tzn. většina obyvatelstva) v případě, že nevyjadřovala protirežimní postoje a dávala alespoň formálně najevo souhlas s politikou KSČ, nebyla postižena. KSČ měla zájem na stabilizaci situace, a proto se naopak snažila těmto lidem vyjít vstříc. Byla zavedena hospodářská a sociální opatření, která posílila sociální jistoty a zvýšila životní úroveň, ale zároveň prohloubila stávající problémy. Ty se projeví především v 80. letech, kdy bylo stále výraznější, jak Československo ekonomicky zaostává za Západem. Lidé si navíc už zvykli na určitý konzumní způsob života, ale ekonomika nedokázala tyto zvýšené nároky uspokojit. Vznikalo tak trvalé napětí a pocity nespokojenosti a bezvýchodnosti.

Ve 2. polovině 80. let se situace režimu začala komplikovat. Bylo to dáno především neschopností řešit ekonomické problémy a dále změnami v SSSR (nástup Gorbačova a jeho reformy). Vedení KSČ bylo neschopné jakýchkoliv výraznějších změn a ocitlo se v krizi. Zároveň narůstal vliv disidentů a různých nových, z hlediska režimu opozičních skupin (např. ekologické organizace). Bylo to dáno také tím, že v okolních zemích se daly věci do pohybu rychleji, a tak sloužily jako vzor. Také širší veřejnost se začala stále více politicky angažovat. Např. v červnu 1989 vznikla petice Několik vět (požadavek, aby režim zahájil dialog s veřejností) a během několika týdnů ji podepsalo 40 000 lidí.

1.1 Otázky a úkoly

- 1) Proč bylo fungování federace v letech 1969-1989 pouze formální záležitostí?
- 2) Čistky ve stranických a státních orgánech: proti komu zaměřeny, jak byli tito lidé potrestáni, jak se k nim režim choval v dalších letech?
- 3) Proč se Gustáv Husák stal určitým symbolem normalizace?
- 4) Charakterizujte disidenty (čím se vyznačovali, co je spojovalo, které skupiny k nim patřily):
- 5) Co byla Charta 77, v čem spočíval její význam?
- 6) Jak se chovala KSČ k tzv. neangažované veřejnosti?
- 7) Čím se zkomplikovala situace komunistického režimu ve 2. polovině 80. let?
- 8) Jaký požadavek obsahovala petice „Několik vět“? Doložte, že se lidé na konci 80. let začali opět více politicky angažovat:

2. Projev N. S. Chruščova na XX. sjezdu KSSS o kultu osobnosti J. V. Stalina

Soudružky a soudruzí!

Ve zprávě o činnosti ústředního výboru strany XX. sjezdu, v řadě diskusních příspěvků sjezdových delegátů a také i dříve na plenárních zasedáních ÚV KSSS se nemálo mluvilo o kultu osobnosti a jeho škodlivých důsledcích.

Ústřední výbor strany se po Stalinově smrti začal přísně a důsledně orientovat na objasňování nepřipustnosti glorifikace jedné osobnosti a její připodobňování jakémusi nadčlověku s nadpřirozenými vlastnostmi boha, neboť něco takového je duchu marxismu – leninismu cizí. Tento člověk pak jakoby všechno ví, všechno vidí, za všechny myslí a všechno může udělat; ve svém jednání je neomylný. Taková představa o člověku, konkrétně řečeno o Stalinovi, se u nás pěstovala mnoho let.

Úkolem tohoto projevu není podat všestranné hodnocení Stalinova života a činnosti. O Stalinových zásluhách bylo ještě za jeho života napsáno dostatečně mnoho knih, brožur a studií. Stalinova úloha v přípravě a uskutečnění socialistické revoluce, v občanské válce, v boji za vybudování socialismu v naší zemi je všeobecně známá. To všechno dobře víte. Nyní jde o otázku nesmírně důležitou pro přítomnost i budoucnost strany, o to, jak se postupně vytvářel kult Stalinovy osobnosti, který se v určité etapě stal zdrojem celé řady dalekosáhlých a velmi těžkých deformací stranických zásad, stranické demokracie a revoluční zákonitosti.

V souvislosti s tím, že si ještě ne všichni dovedou představit, k čemu v praxi kult osobnosti vedl, jaké obrovské škody byly napáchány porušením zásady kolektivního vedení ve straně a soustředěním nesmírné, neomezené moci v rukou jedné osoby, považuje ústřední výbor za nutné předložit XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu materiály k této otázce.

Za Leninova života byl ústřední výbor strany skutečným výrazem kolektivního vedení strany i země. Lenin jako bojovný marxistický revolucionář, vždy nesmiřitelný v zásadních otázkách, nikdy násilně nevnucoval své názory těm, s nimiž spolupracoval. Přesvědčoval a trpělivě vysvětloval své názory ostatním. Lenin vždy přísně dbal, aby se uplatňovaly normy stranického života, aby se dodržovaly stanovy strany, včas se svolávaly sjezdy strany i plenární zasedání jejího ústředního výboru.

Kromě všeho toho velkého, co V. I. Lenin vykonal pro vítězství dělnické třídy a pracujícího rolnictva, pro vítězství naší strany a naplnění idejí vědeckého komunismu, projevila se jeho prozíravost i v tom, že u Stalina včas vystihl právě ty záporné vlastnosti, které později vedly k těžkým důsledkům. V. I. Lenin, pln starostí o osud strany a sovětského státu, podal naprosto správnou Stalinovu charakteristiku a poukázal přitom na to, že je třeba posoudit otázku Stalinova přemístění z funkce generálního tajemníka v souvislosti s tím, že Stalin je příliš hrubý, málo pozorný k soudruhům, náladový a zneužívá mocí. V prosinci 1922 ve svém dopise nejbližšímu sjezdu strany Vladimír Iljič napsal:

„Tím, že se soudruh Stalin stal generálním tajemníkem, soustředil ve svých rukou nesmírnou moc, a já si nejsem jist, dokáže-li vždy dost obezřetně tuto moc uplatňovat.“

Tento dopis, tento nanejvýš významný politický dokument známý v dějinách strany jako Leninova závěť, byl rozdan delegátům XX. sjezdu strany. Četli jste ho a budete ho ještě určitě pročitat mnohokrát. Zhloubte se do Leninových prostých slov, v nichž je vyjádřena jeho starost o stranu, o lid, o stát, o další směr politiky strany. Vladimír Iljič uvedl:

„Stalin je příliš hrubý a tento nedostatek, který se jakžtakž dá trpět ve styku mezi námi komunisty, nelze trpět u generálního tajemníka. Proto soudruhům navrhuji, aby uvážili, jak Stalina z této funkce přemístit, a jmenovali na ní jiného člověka, který by se ve všech ostatních směrech lišil od Stalina jen jednou předností, že by totiž byl snášenlivější, loajálnější, zdvořilejší a pozornější k soudruhům, méně náladový atd.“

Tento Leninův dokument byl přečten jednotlivým delegacím XIII. sjezdu strany, které posuzovaly otázku přemístění Stalina z funkce generálního tajemníka. Delegace se vyslovily, aby Stalin byl v této funkci ponechán za předpokladu, že si vezme kritické připomínky Vladimíra Iljiče k srdci a dokáže napravit své nedostatky, které vyvolávaly u Lenina vážné obavy.

(...)

Jak ukázaly pozdější události, nebyly Leninovy obavy zbytečné: Stalin zpočátku po Leninově smrti jakžtakž dbal na Leninovy pokyny, ale pak začal vážnými upozorněními Vladimíra Iljiče pohrdat. Jestliže analyzujeme praxi vedení strany a státu Stalinem a vmyslíme-li se do všeho, co Stalin připustil, přesvědčujeme se, že Leninovy obavy byly oprávněné. Ty Stalinovy záporné rysy, které za Lenina vystupovaly jenom v zárodečné podobě, přešly v posledních letech do těžkého zneužívání moci Stalinem, což způsobilo naší straně nepředstavitelné škody.

Tuto otázku musíme vážně rozebrat a správně analyzovat proto, abychom vyloučili jakoukoli možnost opakování byť jen náznaku podobnosti toho, co se vyskytovalo za Stalinova života, který projevoval zásadní nesnášenlivost ke kolektivnosti ve vedení i v práci a dopouštěl se hrubého násilí vůči všemu, co mu nejen odporovalo, ale co se mu zdálo, při jeho náladovosti a despotičnosti, že odporuje jeho směrnicím. Nejednal na základě přesvědčování, vysvětlování a neúnavné práce s lidmi, ale na základě vnucování svých orientací, na základě vyžadování bezpodmínečného podřizování se jeho názoru. Ten, kdo se tomu stavěl na odpor nebo se snažil dokazovat svůj názor, svou pravdu, byl předem odsouzen k vyloučení z řídicího kolektivu a k pozdější morální i fyzické likvidaci. Zvláště se to projevilo v období po XVII. sjezdu strany, kdy se oběti Stalinova despotismu stali mnozí čestní, ideálům komunismu oddaní vynikající straničtí činitelé i řadoví pracovníci strany.

Je třeba říci, že strana svedla velký boj proti trockistům, pravičákům a buržoazním nacionalistům a ideově potřela všechny nepřátele leninismu. Tento ideový boj byl proveden úspěšně, strana se v něm ještě více zocelila a zesílila. I zde sehrál Stalin svou pozitivní úlohu. Za pozornost stojí skutečnost, že i v době vrcholení urputného ideového boje proti trockistům, zinovjevcům, bucharincům a dalším se vůči nim neuplatňovala krajní represivní opatření. Boj se vedl na ideovém základě. Ale za několik let, kdy socialismus byl už v SSSR v podstatě vybudován, kdy byly v podstatě odstraněny vykořisťovatelské třídy a od základu se změnila sociální struktura sovětské společnosti, kdy se výrazně omezila základna pro nepřátelské politické strany, směry a skupiny a kdy ideoví odpůrci strany byli politicky už dávno potřeni, začaly proti nim represe.

(...)

Pojem "nepřítel lidu" zavedl Stalin. Tento termín okamžitě zbavoval nutnosti všech důkazů ideové nesprávnosti názorů jednotlivce nebo těch, s nimiž se polemizuje: každého, kdo v něčem se Stalinem nesouhlasil, kdo byl v pouhém podezření z nepřátelských úmyslů, každého, kdo byl prostě pomluven, umožňoval vystavit těm nejtvrdším represím s porušením všech norem revoluční zákonnosti. Pojem "nepřítel lidu" v podstatě předem nepřipouštěl, vylučoval možnost jakéhokoli ideového boje nebo projevu vlastního názoru na nejrůznější otázky, dokonce i praktického významu. Hlavním a v podstatě jediným důkazem viny se v rozporu se všemi normami moderní právní vědy dělalo "doznání" obviněného samotného, které, jak potom ukázalo přeshetřování, bylo získáváno metodami fyzického násilí proti obviněnému. Stalin odvrhl leninskou metodu přesvědčování a výchovy a přešel z pozic ideového boje na cestu administrativního potlačování, na cestu hromadných represí, na cestu teroru. Stále rozsáhleji a tvrdošijněji jednal prostřednictvím trestních orgánů a často přitom porušoval všechny existující normy morálky a sovětské zákony.

Stalinova samovláda vedla k zvláště těžkým důsledkům v průběhu Velké vlastenecké války. Stalin v průběhu války i po ní hlásal tezi, že tragédie, kterou prožil náš lid v počátečním období války, je údajně důsledkem "nenadálosti" německého útoku proti Sovětskému svazu. To ale přece, soudruzi, naprosto neodpovídá skutečnosti. Jakmile se Hitler v Německu chopil moci, okamžitě se předsevzal za úkol rozdrtit komunismus. Fašisté o tom mluvili přímo a svými plány se netajili. Nesčetná fakta předválečného období výmluvně dokazovala, že Hitler usměrňuje všechno své úsilí na to, aby rozpoutal válku proti sovětskému státu a soustředil velké vojenské svazky včetně tankových blízko sovětských hranic. Je třeba říci, že informace o hrozícím vpádu německých vojsk na území Sovětského svazu docházely i ze sovětských armádních a diplomatických zdrojů, avšak vzhledem k předpojatosti, která vůči nim ve vedení panovala, se pokaždé formulovaly s opatrností a obestíraly se výhradami.

(...)

Stalinovy neuvěřitelné podezíravosti rafinovaně využíval odporný provokatér a podlý nepřítel Berija, který vyhladil tisíce komunistů a poctivých sovětských lidí. Povýšení Vozněsenského a Kuzněcova nahánělo Berijovi strach. Jak bylo nyní zjištěno, právě Berija „podstrkoval“ Stalinovi materiály v podobě oznámení, anonymních dopisů, v podobě různých zvěstí a řečí, které spolu se svými pomahači

vykonstruoval.
(...)

Soudružky a soudruzi! Kult osobnosti nabyt takových obludných rozměrů hlavně proto, že Stalin sám všemožně podněcoval a podporoval glorifikaci své osoby. Svědčí o tom nesčetné skutečnosti. Někteří soudruzi se mohou zeptat: kam se dívali členové politického byra UV, proč včas proti kultu osobnosti nevystoupili a dělají to teprve v poslední době? O situaci, která se v té době vytvořila, jsme často rozmlouvali s Nikolajem Alexandrovičem Bulganinem. Jednou, když jsme ve dvou jeli autem, mi řekl: „Člověk někdy jede ke Stalinovi a je k němu zván jako přítel. Ale sedí u Stalina a neví, kam ho od něho odvezou: jestli domů nebo do vězení.“ Je jasné, že taková situace stavěla kteréhokoli člena politbyra do nevýslovně těžkého postavení. Jestliže si navíc uvědomíme, že v posledních letech se plenární zasedání ÚV fakticky nesvolávala a zasedání politbyra se konala případ od případu, bude pochopitelné, jak těžko bylo pro kteréhokoli člena politbyra vyslovit se proti tomu nebo onomu nespravedlivému nebo nesprávnému opatření, proti očividným chybám a nedostatkům v praxi vedení.

Soudružky a soudruzi!

Jsme plně přesvědčeni o tom, že naše strana vyzbrojená historickými závěry svého XX. sjezdu povede sovětský lid leninskou cestou k novým úspěchům, k novým vítězstvím. (Bouřlivý dlouhotrvající potlesk.)

Ať žije leninismus – vítězný prapor naší strany! (Bouřlivý dlouhotrvající potlesk přecházející v ovace. Všichni povstávají.)

(VESELÝ, Z. *Světová politika 20. století v dokumentech (1945 – 1990)*. 2. díl. Praha: VŠE Fakulta mezinárodních vztahů, 2001. ISBN 80-245-0145-7. s. 269-278, zkráceno)

2.1 Otázky a úkoly

- 1) Čím se podle Chruščova obecně projevoval kult osobnosti?
- 2) Co kult osobnosti způsobil ve straně?
- 3) Jaká negativa Chruščov zdůrazňuje, pokud jde o povahové rysy Stalina?
- 4) Jak je hodnocen Lenin? Srovnajte se Stalinem:
- 5) Proč je podle Chruščova potřeba důkladně projednat a analyzovat Stalinovo jednání (čemu se má zabránit)?
- 6) Kdo (jaká skupina lidí) je zdůrazňován jako hlavní oběť Stalinovy politiky?
- 7) Kdo je uváděn jako další viník Stalinovy politiky?
- 8) Jak je zdůvodňováno, že kritika Stalina mohla být přednesena až po jeho smrti, proč to nešlo dříve?
- 9) Jaký má být další postup po odhalení kultu osobnosti? Čeho se má strana držet?

3. Správné odpovědi

3.1 Československo 1969 až 1989

- 1) Protože hlavní slovo na federální úrovni i v obou republikách měla KSČ.
- 2) Proti členům KSČ, kteří nesouhlasili se vstupem vojsk a zastávali proreformní postoje; byli vyloučeni ze strany a dále diskriminováni.
- 3) Mimo jiné proto, že získal a zastával po vstupu vojsk nejvyšší stranické a později státní funkce.
- 4) Odpůrci režimu s velmi různorodými názory, spojoval je odpor vůči režimu, patřili k nim například někteří reformní komunisté z roku 1968, kulturní underground, nekomunističtí intelektuálové různého zaměření.
- 5) Veřejný dopis nejvyšším představitelům strany a státu, ve kterém se požadovalo dodržování základní lidských a občanských práv a svobod. Charta pojila různé opoziční skupiny v Československu a tvořila určité jádro opozice.
- 6) Neangažovaná veřejnost nebyla zvláště postihována, KSČ chtěla stabilizovat situaci, snažila se této veřejnosti alespoň do určité míry zavděčit.
- 7) Neschopností řešit narůstající ekonomické problémy a neochotou přidat se ke Gorbačovově přestavbě. Zároveň narůstal vliv opozice.
- 8) Zahájení dialogu s veřejností. Angažovanost se projevila tím, že petici podepsalo během několika týdnů na 40 000 lidí.

3.2 Projev N. S: Chruščova na XX. sjezdu KSSS o kultu osobnosti J. V. Stalina

- 1) Glorifikací jedné osobnosti, její připodobňování nadčlověku s nadpřirozenými vlastnostmi boha. Tento člověk pak jakoby všechno ví, všechno vidí, za všechny myslí a všechno může udělat; ve svém jednání je neomylný.
- 2) Byl zdrojem řady dalekosáhlých a velmi těžkých deformací stranických zásad, stranické demokracie a revoluční zákonnosti. Došlo k porušení zásady kolektivního vedení ve straně a soustředění nesmírné, neomezené moci v rukou jednoho člověka.
- 3) Byl příliš hrubý, málo pozorný k soudruhům, náladový a zneužíval moc; nesnášel kolektivnost ve vedení i v práci a dopouštěl se hrubého násilí vůči všemu, co mu nejen odporovalo, ale co se mu zdálo, při jeho náladovosti a despotičnosti, že odporuje jeho směrnicím. Nejednal na základě přesvědčování, vysvětlování a neúnavné práce s lidmi, ale na základě vnucování svých orientací, na základě vyžadování bezpodmínečného podřizování se jeho názoru.
- 4) Lenin dbal na kolektivní vedení strany i země. Byl jako bojovný marxistický revolucionář, vždy nesmiřitelný v zásadních otázkách, nikdy násilně nevnucoval své názory těm, s nimiž spolupracoval. Přesvědčoval a trpělivě vysvětloval své názory ostatním. Lenin vždy přísně dbal, aby se uplatňovaly normy stranického života, aby se dodržovaly stanovy strany, včas se svolávaly sjezdy strany i plenární zasedání jejího ústředního výboru.
- 5) Aby se vyloučila jakákoli možnost opakování toho, co se vyskytovalo za Stalinova života.
- 6) Komunisté, straničtí představitelé i řadoví pracovníci.
- 7) Berija
- 8) Strach ze Stalina a z jeho nevypočitatelnosti.
- 9) Držet se leninské cesty, leninismu.